

Dinî Araştırmalar, Eylül-Aralık 1999, C. 2, s. 5

Kitap Tanıtımı

Franz Roshental, *İlmu't-Târih İnde'l-Müslimîn*, Arapça'ya çev. Dr. Salih Ahmed el-İlî, 2. baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1983, XVI+860 ss.

Bu eser Franz Roshental'in "A History of Historiography" adlı eserinin Arapça'ya çevirisidir. Eserin İngilizce; adı "tarihçiliğin tarihi", Arapça adı ise; "Müslümanlarda tarih ilmi" anlamına gelmektedir. Bu çalışmada İslam tarihinin geçmişten günümüze geçirdiği evreler birer birer incelenmiş ve bunlarla ilgili örnekler verilerek konunun aydınlanmasına büyük katkıda bulunulmuştur. Eserin önemine binaen tanıtımını biraz geniş tutmak, diğer ifadeyle özetlemek istiyoruz. Böylece bir yandan kitabı tanıtırken, diğer yandan da İslam tarihçiliğinin tarihi gelişimini ortaya koymuş olacağız.

Eserde içindekiler kısmından sonra mütercimim önsözü yer almaktadır. Burada Arapların tarih ilmine önem veriş sebepleri kaydedilmekte ve bunlar arasında soy seçeresi, Kur'an'da tarihi olayların yer alması gibi nedenler sayılmaktadır. Ardından Arap olmayanlar döneminde ortaya çıkan duraklamadan sonra, XIX. asrın sonlarından itibaren tarihçilik sahasında tekrar bir canlanma görüldüğü öne sürülmektedir. Buna Arap tarihçilerden kurulu bir komisyon tarafından yazılan *Ma Esheme bihi'l-Arab fi Dirâseti't-Târih fi Mieti's-Seneti'l-Ahîra* adlı eser örnek verilmektedir. Aynı dönemde Batı'da da İslam tarihine ilgi uyandırdığı ve Wüstenfeld, Brockelman, Roshental gibi müsteşriklerin

yetiştigi kaydedilmektedir. Daha sonra Ahmed Emin, Ahmed Şelebi gibi Arap tarihçileri ve eserlerinden bahsedilmektedir. Ancak, bütün bunlar arasında Franz Roshental'in tanıtacağımız eserinin farklı bir yeri bulunduğu belirtilmektedir.

Eserin sunuş bölümünde, müellif yardım gördüğü kişi ve kurumlardan söz ettikten sonra, kitabın bölümleri hakkında bilgi vermektedir. İki ana bölümden oluşan eserin birinci bölümünde tarih ilmi hakkında söylenenleri ve yorumları aktardığını ifade etmektedir. İkinci bölümde ise Kâfiyeci'nin *el-Muhtasar*'ını, Sehâvî'nin *el-İ'lân*'ını ve Taşköprüzade'nin *Miftâhu's-Saâde*'sini kaydettiğini vurgulamaktadır. Dipnotlarda ne gibi kısaltmalar yaptığını göstermekte ve yararlandığı bazı eserleri tanıtılmaktadır. Daha sonra tarih ilmi hakkında Batı dillerinde yazılmış kitapların bir listesini sunmaktadır.

İki kısımdan oluşan eserin birinci kısmının (9-277ss.) ilk bölümü (9-28ss) "tarih ve tarih ilmi hakkında giriş değerlendirmeleri" adını taşımaktadır. Burada kitabın hedefinin yalnızca bir ümmete veya devre ait tarihçilerin tarih yazımı hakkındaki düşüncesini ve ilmi çalışmalarının gelişimini açıklamak olduğu anlatılmaktadır.

Bu kısımda yer alan konulardan "İslâmî ve modern anlamda tarih düşüncesi" başlığı altında, Müslümanların kullandığı *tarih* kelimesinin kökeni ve bugün kazandığı mana incelenmektedir. Bu kelimenin aslının Güney Arabistan olduğu belirtilmekte ve Hicri takvimin Yemenli Ya'la b. Ümeyye tarafından Hz. Ömer'e tavsiye edilmesi buna delil gösterilmektedir. Gün, ay ve yılın bilinmesi anlamına gelen bu sözcüğün daha sonra *tarih kitapları* manası kazandığı ve *tarih* adı geçen ilk eserlerin *terâcim* kitapları olduğu hatırlatılmaktadır. Olayları yıllara göre anlatan kitaplar ile birlikte *tarihin* anlamının da geliştiği ifade edilmektedir.

XIV. ve XV. asırlardan itibaren İbn Haldun, Makrizî, Kâfiyeci, Sehâvî gibi Müslüman tarihçilerin *tarih* ve *tarih bilimini* tanımlamaya ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır. Bu tanımlamalarda insan ve zamanın, *tarihin* temel unsurları olarak gösterildiği belirtilmektedir.

"Esas ve çevre" başlıklı ikinci bölümde (29-93ss.) ilk olarak, İslam öncesi Arap yarımadasındaki tarihi ortam ele alınmakta ve bu dönemden bahseden İslâmî kaynaklarda geçen önemli hadiselerin bazı şahısların tarihlerinden nakledildiği ifade edilmektedir. Bunlar arasında adı miladı 328 yılına kadar geriye giden İmrü'l-Kays ve geçmiş 578'e dek uzanan Şurahbil'den söz edilmektedir.

Cahiliye dönemi tarih kültürü hakkında en önemli belgelere *eyyâmu'l-Arab* ve *ensab* ilminin sahip olduğu açıklanmaktadır. Ancak, söz konusu ilimlerin doğrudan tarih ilminin şubesi olmadığı hususuna işaret edilmektedir. Bu bağlamda birbirini tamamlayıcı nitelik taşıyan nesir ve şiirlerden oluşan ve daha ziyade edebiyatın alanına giren *eyyâmu'l-Arab*'ın, bir takım tarihi olayları da içerdiğine dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla onun İslam tarihi biliminin yapılanmasında şekil ve sanat yönünden önemli bir rol oynadığı öne sürülmektedir. Temel hedefi tarih olmadığı kuvvetle muhtemel bulunan *Ensabın* da, bazı tarihi özellikler taşıdığı ifade edilmektedir. Yani küçük topluluklar arasındaki soy ilişkilerinin *ensab* ilmi tarafından tespitinin ve bu işin siyasi kitlelere kadar uzanmasının, tarih düşüncesine götüren bir yol açtığı belirtilmektedir.

Müslümanlarda tarih anlayışının yerleşmesinde Güney Arabistan halkının payı bulunduğu, nitekim Yemen'den alınan kameri takvimin bunun bir göstergesi olduğu zikredilmiştir. Fakat bu bilgi ve belgelerin o bölgede tarihin bir bilim olarak mevcut bulunduğuna yeterince işaret etmediği, mevcut tarih şuurunun da oradaki Yahudi ve Hıristiyanlardan kaynaklandığı iddia edilmiştir. Ayrıca, onlardan memleketlerini fetheden Müslümanların da tarih şuru hususunda etkilendiği öne sürülmüştür.

Bu değerlendirmelerden sonra, Resulullah'ın tarihe bakışı üzerinde durulur. Çünkü o, İslam tarihinin ortaya çıkışında rol oynayan en önemli şahıstır. Onun getirdiği Kur'an'da geleceğin tarihinin, geçmişin tarihi gibi anlatıldığı ifade edilir. Peygamberler zincirinin bir halkası durumundaki Hz. Muhammed (s.a.s.)'in, tarihi olayların bir sonucu olduğu açıklanır. Kur'an'ın çeşitli kavimlere peygamberler gönderilmesinden ve onların mücadelelerinden, Rum-İran olayı gibi çağdaş hadiselerden bahsetmesinin, Müslümanları tefsir yaparken tarihi konular üzerinde daha derin araştırmalar yapmaya sevk ettiği belirtilir. Böylece Kur'an ve Resulullah'ın İslam tarihinin gelişmesinde nasıl bir rol oynadığı ortaya konulmaktadır.

Daha sonra "Müslümanlar arasında ilim ve terbiyede tarihin yeri" konusuna geçilmektedir. İslam medeniyetinin insanlık düşünce tarihinde gerçekleşen olayların en büyüğü olduğu ve IX. asırda olgun bir medeniyet haline geldiği ifade edilmektedir. Fakat tarihin müstakil bir ilim olarak, ancak modern dönemlerde ortaya çıktığı; Kindî, İbn Sina, Fârâbî gibi filozof bilginlerin ilim-

lerin taksimi ile ilgili kitaplarında tarihe bir bilim olarak yer verdiği belirtilmektedir.

Hız. Peygamber'in doğumu, gazveleri, günlük davranışları, halifelerin fetihleri, çeşitli fitne ve karışıklıklar, Pers hükümdarlarının haberleri vb. X. asrın tarih konuları arasında sayılmaktadır. XI. yy. da İbn Hazm'ın Merâti-bu'l-Ulûm, XII. yy. da ise Fahreddin er-Râzî'nin Câmîu'l-Ulûm adlı eserlerde tarihi İslami ilimler içinde saydığından söz edilmektedir. XIV. asıra gelince, Muhammed b. Mahmud el-Amuli'nin Nefaisü'l-Funun fi Arâisi'l-Uyûn adlı eserinde tarih için "ilmü't-tevarih ve's-Siyer" başlığını kullandığı ve bundan sonra onun müstakil bir ilim olmaya yöneldiği belirtilmektedir. Kafiyeci'nin 1463 yılında el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih ve es-Sehavi'nin 1492'de el-İ'lan bi't-Tevbih limen Zemme't-Tarih adlı eseri kaleme aldığı; onların birinci dereceden din bilgini olmalarına rağmen; tarihi, hadisin bir parçası gibi görmediği kaydedilmektedir.

Ancak, yine de bu dönemde tarihin genel kültürün bir parçası şeklinde değerlendirildiği, nitekim İbn Hacer'in okuttuğu Mu'cemü'l-Müfehres'in bu hususa güzel bir misal teşkil ettiği savunulmaktadır. Ayrıca bu asırlarda sultanların ve ileri gelenlerin, çocuklarının siyaseti öğrenebilmeleri için onlara tarih ve siyer hocaları tuttuğu nakledilmektedir. Muktedir'in oğulları Harun ve Ahmed'in terbiyesi için görevlendirilen Sulu'nun; fıkıh, şiir, lügat kitapları yanında ahbar kitaplarından da ders vermesi bu duruma örnek gösterilmektedir. Tarih yazarı olan bir kimsenin Müslüman, Fars ve Rumların tarihini bilince zirveye ulaşmış sayıldığı; yine âlimlerin bir çoğunun, tarih bilgisine sahip bulunduğu bir işareti olarak, edip lakabını taşımaya arzuladığı kaydedilmektedir.

"Müslüman tarihçi" başlığı altında Belâzurî gibi Abbasiler döneminde yaşamış Müslümanların genellikle ya geçimlerini temin veya makam ve mevki elde etmek için tarihle meşgul olduğuna dikkat çekilmiştir. Bunlar arasında devlet adamı ve kadı olan İbn Haldun gibilerin yanısıra, İbn Hacer gibi din bilgini olan tarihçilerin de bulunduğu vurgulanmıştır.

Saray çevresindeki tarihçilerin sultanı kızdıracak bir haberi kitaplarına alamadığı, aksi takdirde cezalandırıldığı nakledilmiştir. Nitekim Fatımi Hali-fesi Aziz'in sarayında yaşayan Muhammed b. Abdullah el-İtki'nin, yazdığı tarih kitabında Emevîler ve Abbasîleri övücü nitelikte bazı rivayetlere yer verdiği için, sekiz sene evinde hapsedildiği hatırlatılmıştır.

"İslam tarihi biliminin ana biçimleri" başlıklı üçüncü bölümde (95-138ss.) ilk olarak haberin tarihi üzerinde durulur. Onun İslam tarihi biliminin en eski şekli ve uzunluğunun genelde bir kaç sayfa olduğundan, ayrıca kısasu'l-eyyamın bir nevi devamı niteliği taşıdığından bahsedilir. Haber adı verilen bu tarih yazım şeklinin üç önemli özelliğine işaret edilir. Bunlardan birincisi olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisinin aranmadığıdır. İkincisi haberin kısa hissi hikayeler özelliği taşıyan ve bir takım iz bırakmış hadiselerden teşekkül eden kısasu'l-eyyamın bir devamı olduğudur. Üçüncüsü ise şiirlerin haber içinde bir belge gibi kullanıldığıdır.

İslami dönemde haber türündeki ilk tarih kitabının nerede yazıldığı konusunda sağlıklı bir bilgiye sahip bulunmadığımız belirtilir. İlk yıllarda sözlü rivayetlerin kaleme alındığı, ancak bunların örneklerinin elimize geçmediği üzerinde durulur. Abbasiler döneminde tarihi olayları konu alan kısa risalelere dayanarak geniş açıklamalı ve belirli bir hadise üzerine yazılmış tarih kitaplarının ortaya çıktığı ifade edilir. Ali b. Muhammed el-Medâini'nin fütühat ve biyografi türünde eserler yazdığı fakat hiçbirinin elimize ulaşmadığı kaydedilir.

Haber tarihi hakkında verilerin bilgilerden sonra yıllara göre tarih yazımı konusuna geçiliyor. Bu metotla yazılmış elimizdeki en eski eserin Taberi Tarihi olduğu ifade ediliyor. Ancak, ondan önce aynı üslupta başka tarih kitaplarının da yazıldığı anlatılıyor. Nitekim Taberi'den önce Ebu İsa b. el-Müneccim'in Tarihu Sini'l-Alem adlı kitabı telif ettiği belirtiliyor. Ayrıca, Umare b. Vesime'nin de IX. asırda benzer bir eser yazdığı üzerinde duruluyor.

Yıllara göre tarih yazımı usulünün Müslümanlara Irak'tan, İran'dan ya da Bizans hakimiyeti altında yaşayan Suriyeli Süryanilerden mi geçtiği konusu tartışılıyor. İslam'ın ortaya çıktığı asırda İoannes Malalas ve benzerlerinin eserlerini yıllara göre tertiplemediği, dolayısıyla da Müslümanların bu konuda onlardan esinlenmiş olabileceği kanaatine varılıyor. Ardından Taberi, Fergani, Hemedani gibi klasik dönem İslam tarihçileri ve eserleri hakkında bilgi veriliyor. Yıllara göre tanzim edilmiş bir tarih eserinde en değerli kısmın çağdaş olayların anlatıldığı bölüm olduğu açıklanıyor. XIV. ve XV. yüzyıllarda yazılan yıllıklarda hadiselerin cereyan ettiği ay ve günler dahi büyük bir titizlikle tespit edilirken, daha öncekilerde bunun tam olarak gerçekleştirilemediği belirtiliyor.

Daha sonraki asırlarda, birkaç yıllık olayların bir arada kaydedildiği, söz gelimi Zehebi'nin Tarihu'l-İslam adlı eserinin siyer bölümünde, "hicretin bi-

rinci yılından onuncu yılına kadar ki olaylar" şeklinde değişik bir ayırma gittiği açıklanıyor. İbn Hacer ve Makrizî gibi tarihçilerin ise, normal bir insan ömrü uzunluğu anlamı taşıyan karn esaslı bir taksim yaptığı zikrediliyor. XIII. yy. dan itibaren karn kelimesinin asır anlamında kullanılmaya başladığı açıklanıyor. Nitekim Futî'nin ed-Dürerü'n-Nasia min Şuara'l-Mieti's-Sabia, Seha-vi'nin ed-Dav'ul-Lami' fî Ricali'l-Karni't-Tasi' adlı eserleri buna örnek veriliyor.

"Tarihi dönemlerin tedvininde ikinci tarz" başlığı altında önce devletler tarihi üzerinde durulmaktadır. İlk dönemlerde tarih deyince, yönetimi elinde tutan aile ile ilgili işlerin anlaşıldığı ve bunun İran medeniyetinin tesiriyle gerçekleştiği öne sürülmektedir. Abbasi Devleti hakkında ilk defa Muhammed b. Salih b. Mehran en-Nitah'ın telifte bulunduğu belirtilmektedir. Emevi Devleti ile ilgili ilk telifin ise Avane b. Hakem el-Kelbi'nin Kitabı Siyreti Muaviye ve Beni Ümeyye adlı eseri olabileceği belirtildikten sonra, onun adının Tarihu'd-Devleti'l-Emeviyye olma ihtimali de bulunduğu göz ardı edilmemektedir.

İslam öncesi hakkındaki bilgilerin çoğunun ehl-i kitap kaynakları ile takvim kitaplarından alındığı haber verilmektedir. Nitekim Biruni'nin selevkî takvime göre yazdığı eserleri buna örnek gösterilmektedir. Ya'kubi, Hamza el-İsfahani ve Ebu'l-Fida gibi tarihçiler, Hıristiyan-Yahudi kaynaklarından genellikle sahih kabul edilebilecek olanları tercih ederken, bazı Müslüman tarihçilerin Vehb b. Münebbih gibi hayalcilerden faydalandığı kaydedilmektedir. Yine Taberî ve Dîneverî gibi tarihçilerin, İslam öncesi dönemle ilgili konularda devletler ve milletler arasındaki kronolojik ilişkileri dikkate aldığı belirtilmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ardından "on, yirmi ya da kırk yıl şeklinde tanımlanan tabakalara göre taksim" konusu üzerinde durulmaktadır. İbn Sa'd'ın Tabakât'ında görüldüğü gibi, bu türde bir bölümlemenin ilk defa önemli hadis ravileri için yapıldığı veya Zehebî'nin Târîhu'l-İslam'ındaki gibi olayların tasnifinde uygulandığı ifade edilmektedir. Yine övünme maksadıyla buna bölgesel ayırımların da eklendiği kaydedilmektedir. Zira İbn Sa'd'ın eserinde, sahabilerle ilişkileri olduğundan, Kûfeliler ve Basralılar ile ilgili bölümlerin de bulunması örnek verilmektedir. Ancak hakkında bilgi edinilmek istenilen şahsın biyografisinin bu eserdeki yerinin bilinmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

"Ensaba göre düzenleme" konusunda ise, tarihle ve eski eserlerle VIII-IX. yy. larda soy bilginlerinin ilgilendiği nakledilmektedir. Ünlü aileler aynı zamanda siyasi liderler olduğundan, ensab kitaplarının özellikle Belâzurî döneminden itibaren İslam medeniyet tarihinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği belirtilmektedir. Buna örnek olarak İbn Meymun'un el-Müşeccer'inden ve Ebu'l-Hasen Muhammed b. el-Kasım et-Temimî'nin el-Fer'u ve 'x-Şecer'inden bahsedilmektedir.

"Tarih kitaplarının içerikleri" başlıklı dördüncü bölümde (139-181 ss.) ilk olarak soy bilgisine yer verilmiştir. Bu konuda yukarıda sözünü ettiğimiz bilgiler bir nevi tekrar edilmiştir. İkinci olarak biyografik haberler verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ve Müslümanlar arasında çıkan tefrikalarda rol oynayan bazı kişilerin hayatı ile ilgili yazılan biyografilerin, bu çalışma biçiminin çekirdeğini meydana getirdiği söz konusu edilmiştir. Ayrıca Müslümanların, tarihin akışını bazı önemli kişilerin yönlendirdiğine inananlarından dolayı, onların hal tercümelerini yazdıkları zikredilmiştir. Bu arada Halife Mu'tezid gibi bir takım siyasilerin, biyografilerini yazması için bazı kişileri görevlendirdiği anlatılmıştır. ama biyografik bilgilerin tümüyle doğru kabul edilemeyeceği öne sürülmüştür.

Hal tercümeleleri hakkındaki malumatın arkasından coğrafya ve kozmografya konusuna geçilip buna Ya'kûbî'nin el-Buldân'ı misal verilmektedir. Onun gibi bazı müelliflerin diyar diyar dolaştığı ve gittiği yerlerin sakinlerinden bölgeleri hakkında bilgi aldığı nakledilmektedir. İslâmî fetihlerin genişlemesiyle, Belâzurî'nin Futuhu'l-Büldan'ında görüldüğü üzere, bu tür bilgilerin arttığı açıklanmaktadır. Yine IX. asrın sonuyla X. asrın başında dünyanın yaratılışı hakkında haberler bulunan *mebde'* kitaplarında coğrafya ile kozmografyanın bir arada yer aldığından söz edilmektedir.

Mes'ûdî'den itibaren tarih ve coğrafyanın beraber ele alındığı kaydedilirken, onda bu düşüncenin ortaya çıkışında ve bölgeleri tasvirinde Hıristiyan coğrafyacı tarihçilerin etkisi bulunduğu kabul edilmektedir. Bu tezin ispatı için, çağdaşı olan Said b. Batrik gibi bir takım Hıristiyanların kitaplarından bahsedilmekte, fakat gerçekte coğrafya ile tarihin ayrı birer ilim olduğu açıklanmaktadır.

İlk Müslüman tarihçilerin dünyanın ve İslam öncesinin tarihi hakkında münecimlerden de bilgiler aktardığı hatırlatılmaktadır. Ya'kûbî'nin, eserinde her konunun başında kehanete ve astrolojiye işaret etmesi örnek gösterilmekte-

dir. Ayrıca, astrologların geçmişin gerek kültürünü gerekse tarihini bilmeye çok önem verdiğinden ve IX. ile X. yy. lın eserlerinin bir bölümünde bu çeşit haberlere rastlanıldığından bahsedilmektedir.

Yine felsefi, siyasi, içtimai bilimlerle ilgili eserlerde bazı tarihi olaylara yer verildiği ve İbn Haldun'un bu bilimleri tarihle ilişkili gördüğü üzerinde durulmaktadır. Ayrıca belgeler, herhangi bir maddeye kazınan yazılar, paralar, siyasilerce kaleme alınmış mektuplar, özellikle dini muhtevalı hitabeler İslam tarihinin malzemeleri arasında sayılmaktadır.

Beşinci bölüm (183-240 ss.) "değişik tarih yazım tarzları"nı içerir. Burada ilk olarak dünya tarihlerine işaret edilir. Ya' kûbî, Taberî, Mes'ûdî gibi tarihçilerin eserlerinden ve onlardaki konulardan misaller verilir. Bu tarihçilerimizin eserlerindeki İslam öncesi dönemle ilgili haberleri daha çok ehl-i kitaptan aldıkları ve konularına göre ayırdıkları; hicretten sonrakileri ise, yıllara göre bölümledikleri anlatılır. Fakat Mutahhar b. Tahir el-Makdisî'nin, kitabını onlardan farklı olarak felsefi bir tarzda telif ettiğinden bahsedilir.

İslam dünyasında Müslüman olanların yanısıra Said b. Batrik gibi Hıristiyan tarihçilerin de bulunduğu; eserlerinde İslam öncesi, İsrail oğulları, İmparator İskender, Hıristiyan Roma, Rum ve Fars tarihlerinin yoğunluk kazandığı açıklanır. Ayrıca bu kitaplarda Nesturî ve Mani dinlerine ilişkin tartışmalar ile kilise tarihine önem verildiği açıklanır. Yahudilere gelince, onlar arasında pek tarihçi yetişmediği belirtilir.

Müslüman tarihçi İbn Cevzi'nin ölüm haberlerini diğer olaylardan ayırdığı ve birincisine her bir yılın hadiselerinin sonunda yer verdiği zikredilir. İslam tarihi yazımında takvimlerin kullanılması bir başka gelişme şeklinde gösterilir ve buna Bîrûnî'nin el-Asâru'l-Bâkiye'si örnek verilir. Zehebî ve İbn Kesîr gibi tarihçilerin olayların yanısıra biyografilere de önem verdiği, ancak Zehebî'nin bu ikisini birbirinden ayrı yazmaya özen gösterdiği anlatılır.

Müslümanların dünya tarihi hakkındaki eserlerinin daha çok yüzeysel olduğu ve onların, çeşitli konularda bilgi verme yerine bir konu hakkındaki muhtelif rivayetleri kaydetmeye çalıştıkları öne sürülür. Ancak bu durumun gelişme sürecinde zorunlu bir aşama olduğu vurgulanır.

Mahalli tarih çalışmalarına gelince, onun ilk kaynağının Irak olabileceği ve dünya tarihi yazım tarzından esinlenerek ortaya çıktığı düşünülüyor. Musul, Mısır, Bağdad, Suriye ve benzeri bölgelerin tarih yazarlarından, eserlerinin

içeriklerinden söz ediliyor. Bunlar arasında Ebu Zekeriyya'nın Tarihu Mavsıl, Ahmed b. Ebu Tahir Tayfur'un Tarihu Bağdad'ı örnek veriliyor. Bu kitaplarda onların valilerin icraatları, ileri gelenlerin ölüm tarihleri, ekonomik durum, siyasi olaylar gibi konulara eğildikleri açıklanıyor. Mahalli tarihin bir diğer türü olarak, bölgelerdeki yönetici ailelerin tarihinden bahsedilip, buna Salih b. Yahya'nın Târîhu Beyrut ve Benî Buhter adlı eseri örnek veriliyor. Ayrıca topografya, jeneoloji ile medeniyet tarihini içeren mahalli tarihlerin de bulunduğu ve el-Hemedânî'nin el-İklîl isimli eserinin bu türün güzel bir temsilcisi olduğu belirtiliyor.

Mukaddes beldeleri ziyaretçilere tanıtmak, geçmişleri hakkında bilgi vermek gibi bazı dini maksatlarla yazılan mahalli tarihlerin de bulunduğu açıklanıyor. El-Ezrakî ile el-Fakihî'nin Mekke ve Medine hakkındaki kitaplarının bu türden olduğu kaydediliyor. Bu tarz tarih kitaplarının tabakalara, elifbaya veya ebced harflerine göre düzenlendiğine işaret ediliyor.

"Çağdaş tarihler ve hatıratlar" konusunda, dünya tarihine ilişkin eserlerin bir bölümünün yazıldıkları dönemin olaylarını ihtiva ettiği hatırlatılmaktadır. Ayrıca yöneticilerden çoğunun, devrinin olaylarını yazdırmak için bazı tarihçileri görevlendirdiği vurgulanmaktadır. Zaten orta çağ tarihçilerinin genellikle resmi kişiler olmasının bunu ispatladığı zikredilmektedir.

Resmi tarihçilerin yazdığı kitapların genelde hatıra niteliği taşıdığı ve şahsi mülahazalar özelliğine sahip bulunduğu anlatılmaktadır. Hatta bazılarının günlükler şeklinde kaleme alındığı, zira İmad el-İsfahani'nin el-Berku's-Şâmî'sinin böyle olduğu nakledilmektedir.

"Tarih yazımında kullanılan sanatsal tarzlar" başlıklı altıncı bölümde, (241-255 ss.) haberlerin uyaklı edebi anlatımı konusu üzerinde durulmakta ve Utbî'nin, içinde Gazneli Mahmud'u övdüğü, el-Yemîni adlı kitabı buna misal verilmektedir. Ancak haberleri anlatırken kullanılacak ifadelerden bir bölümü kafiyeye uymayacağından dolayı, olayların böyle bir anlatım biçimiyle tam olarak ortaya konulmasının mümkün olmadığı savunulmaktadır.

Ayrıca tarihi olayların şiir biçiminde de nakledildiği belirtilmekte ve Yahya b. Hakem el-Gazzâl'ın IX. asrın ilk yarısında Endülüs'ün fethi hakkındaki kasidesi buna örnek verilmektedir. Fakat bu şiirlerin hiçbir şekilde tam bir tarihi haber olamayacağına, sadece döneminin tabirini anlamamızı kolaylaştırabileceğine dikkat çekilmektedir.

Yedinci Bölüm (257-266 ss.) "tarihi kısca" başlığını taşımakta ve Arap yarımadasında ortaya çıkıp Müslümanlar arasında yayılan rivayetler ile kıssalar konusunu kapsamaktadır. Bunların daha sonra İslam tarihinden sayılıp, fütûhat ve terâcim kitaplarında fazla miktarda yer aldığı açıklanmaktadır. Bu kıssaların, dini bir özelliğe sahip olduğu için, Müslümanların eğitim öğretiminde büyük bir önem taşıdığı ifade edilmektedir.

"İslam tarih biliminin kıymetinin takdiri" başlığını taşıyan sekizinci ve aynı zamanda birinci kısmın son bölümünde (267-272 ss.) aşağıdaki iki soruya cevap aranmaktadır. İlk soru İslam tarihinin rolü nedir? Bu soruya son derece olumlu cevap verilmektedir. Sözcü elimi Abbasilerin altın çağında tarih kitaplarının, İslâmî uyanışın bir aynası ve Arap olmayan Müslümanlardaki fikri hareketin sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca biyografi kitapları, insan hayatının bir incelemesi niteliği taşıdığından dolayı, ortaçağ psikoloji kaynakları arasında görülebileceği düşünülmektedir.

İkinci soru, İslam tarihinin batı medeniyeti tarihindeki rolü nedir? Ancak bu soruya olumsuz cevap verilmekte ve hiç bir etkisi bulunmadığı savunulmaktadır. Modern tarih yazımının da yine Batı'nın önderliğinde gerçekleştiği kaydedilerek birinci kısım tamamlanmaktadır.

Eserin ikinci kısmında (273-774 ss.) söz İslam tarihçilerine bırakılmıştır. Fakat Roshental'in eserini Arapça'ya çeviren Salih Ahmed el-İlli bu kısımda bir takım düzenlemelerde bulunmuştur. örneğin kitabın İngilizce aslında sonda yer alan, İslam tarihçilerinden yapılmış Arapça bazı alıntılar birinci kısım içinde ilgili görülen yerlere dağıtılmıştır. Mütercim İngilizce aslında Arapça metinlerin ikinci kısımda toplanmasının baskı zorluklarından kaynaklandığını söyleyerek, bu tasarrufunu gerekçelendirmeye çalışmaktadır. Hangi Arapça metinlerin ilgili yerlere dağıldığı mütercim tarafından eserin başındaki önsözde kaydedilmiştir. Yine ikinci kısmın baş tarafına (273-316 ss.) İbn Nedim'in el-Fihrist adlı eserinde kaydettiği kitapların listesi eklenmiştir. Oysa kırk dört sayfa tutan bu bölüm Roshental'in eserinin İngilizce aslında yer almamaktadır. Zira yazar İbn Nedim'in kitabına, ilmi bir baskısı yapılmadığı gerekçesiyle, eserinde yer vermediğini belirtmektedir.

Yazar tarafından ikinci kısma yerleştirilip mütercim tarafından olduğu gibi bırakılan metinlerden biri (317-370 ss.) Kâfiyeci'nin el-Muhtasar fi İlmi't-Tarih'idir. Ayrıca bu kısma es-Sehavi'nin el-İ'lan bi't-Tevbih limen Zemme Eh-

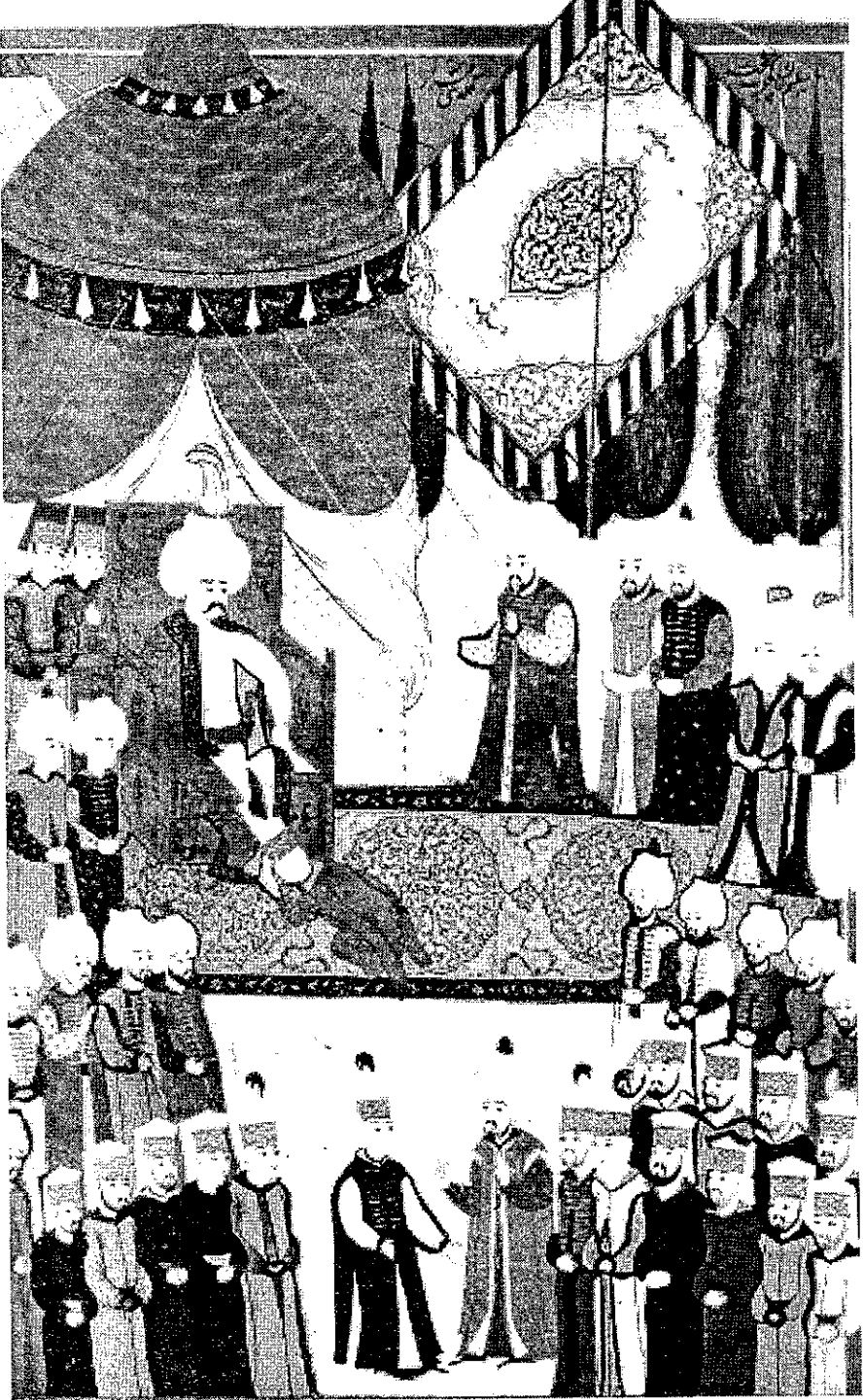
le't-Tarih (371-725 ss.) ve el-Cevahir ve'd-Dürer (727-751 ss.) adlı eserleri eklenmiştir. Yine burada aynı müellifin el-Kavlü'l-Münbî (753-755) adlı eserinden kısa bir alıntı yapılmıştır. Peşinden İbn Hacer'den el-İnbâ' (757-758) isimli eserden küçük bir metin parçası alınmıştır. Son olarak ise esere Taşköprüzade'nin Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde'sinden "tarih bilimi" başlıklı bölüm (759-774 ss.) konulmuştur. Roshental'in eseri bir şahıs isimleri indeksi (775-860 ss.) ile sona ermektedir.

Böylece eserin birinci kısmında İslam tarihçiliğinin tarihi üzerine verilen bilgiler ikinci kısım ile belgelenmeye ve örneklendirilmeye çalışılmıştır. Akıcı ve anlaşılır bir üslupla Arapça çevirisi yapılmış olan eserin, İslam tarihçiliğinin tarihi üzerine yapılan çalışmalar arasında önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Bu eserin İslam tarihçiliği sahasında uzman bir kalem tarafından Türkçe'ye de kazandırılmasının büyük hizmet olacağı kanaatindeyiz.

Hasan Kurt*

---

* Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı

Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışı. (Hünernâme)